

Ak Kesene: Çu Havzasında Bir Yapı

Bekir Deniz*

Öz

Kazakistan'ın Çu Havzası'nda, bugün çöl haline gelmiş ıssız bir arazide, halk arasında *Ak Kesene* adıyla bilinen bir külliye mevcuttur. Külliye ve külliye adını veren kesene kerpiçten inşa edilmiştir. Külliye ve kesenenin kitabesi yoktur. Kesene erken dönem Türk yapılarına benzer şekilde yuvarlak planlıdır. Külliye'nin müstemilatı türbeyi U şeklinde kuşatmaktadır ve yarı yıkık vaziyettedir.

Yeterince araştırılmamış yapı; malzeme, inşa tekniği ve plan özellikleri açısından İslamiyet öncesi Türk dönemi Türbe mimarisi özelliklerini taşır. Makalede Ak Kesene Orta Asya, Büyük Selçuklu, İran, Anadolu-Selçuklu dönemi türbeleriyle karşılaştırılarak ele alınacak; Türk dönemi Türbe Mimarisi içindeki yeri ve önemi ortaya konulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Kesene, Türbe, Kazakistan, Çu Havzası, Kerpiç, Türbe mimarisi.

1. Giriş

Güney Kazakistan'da, merkezi Taraz olan Jambıl Oblusu'nda (eyalet), Taraz ile Merke arasında kalan topraklar, İlkçağ'dan bu yana, Talas ve Çu Nehri tarafından sulanır. Geniş bir alanı içine alan ve tarihte *Çu Havzası* diye bilinen bölge İlk ve Ortaçağ'da Türklerin yoğun olduğu bir yerleşim yeri ve tarım alanıydı (Dosımbayeva, 2002). Daha doğudaki Almatı ve Karaganda Oblusu sınırlarında İli Nehri ve Lepsi Çayı'nın döküldüğü Balkaş Gölü'nün de bulunduğu bir tarım havzası olan bu topraklara tarihte *Yedi Su Bölgesi* denilmektedir (Baypakov ve Ternovaya 2004). Burası Kazakistan nüfusunun en yoğun olduğu bölgelerden biridir (Şek.1). Nüfusun çoğunluğunu Ahıska ve Azerbaycan Türklerinin oluşturmaktadır.

* Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü – Antalya / Türkiye
bekirdenz@gmail.com

Balkaş Gölü civarıyla İli Nehri ve Lepsi Çayı çevresi “Batı Türkleri veya Kuzey Türkleri” diye anılan Karluklar (Ko-lo-lu) ve Usunlar’ın (Wu-sun), daha Batıda yer alan Talas ve Çu Nehri civarı da Batı Göktürk, Türgiş ve Oğuz Boylarının vatanıydı (Chavannes 2007: 42-142, 279). Bu verimli arazi, Kırgızistan yönünde, Kazakistan’ı Kırgızistan’dan ayıran *Alatavlar* ile kesilir. Taraz merkeziyle buna bağlı Merke Avdanı (ilçe), Talas Avdanı ve Çu Avdanı bölgenin en büyük yerleşim yerleridir (Baybosunov 1996, Elukenova 1999, Baypakov ve Baybosunov 2001, Ermolenko 2004).

Merke, İlk ve Ortaçağ’da Batı Türklerinin yaşadığı önemli bir şehirdi. Kazakistan Arkeoloji Enstitüsünden Dosimbayeva’nın kazısı, bugün şehrin merkezinde bulunan, İlkçağ’dan kalma *töbe* bu görüşü doğrulamaktadır. Şehir, Kırgızların bugün kendi toprakları üzerinde bulunduğunu söyledikleri Balasağun (Tokmak) veya Kazakların Balasağun olduğunu iddia ettikleri bugünkü Ak-Töbe harabeleri (Şalekenov-ve Aldabergenov 2006) ile Balkaş Gölü güzergahı üzerindeydi. Merke, Ortaçağ’da da Taşkent (Şaş) ve Türkistan üzerinden Taraz’a, buradan da Kulan yoluyla Merke ve Aspara’ya, sonra da Çin’e ulaşan tarihi İpek Yolu üzerindeydi (Grigoryev ve Volçkov 2000: 92-99). Türklerin İslamiyet’le tanıştığı, Arapların Türklerin yanında yer aldığı, Türklerle Çinliler arasında 751 yılındaki Talas Savaşı Kırgızistan topraklarında, Taraz’a 12 km. mesafedeki Atlah-Juvan Töbe’de meydana gelmişti (Baypakov 1998: 90, Baypakov ve Baybosunov 2004: 92-99, şek.1).

Kazakistan’da türbeye *kesene*, binası yıkılmış veya harap olmuş ve çoğu kez cenazelik katı (*kripta*) ortaya çıkmış türbeye *sağana*, türbenin alt katında, cenazenin konulduğu yere *kör çırak* veya *körhane* minare-kule gibi yüksek yapılmış türbelere de *munara* adı verilmektedir.

Aşağıda 2003-2004, 2007 ve 2012 yıllarında, Güney Kazakistan’da, Aral Gölü çevresiyle Sirderya Vadisi ve Çu Havzası’nda (Cambul Taraz Oblusu) çevresindeki topraklarda yaptığımız araştırmalarda tespit ettiğimiz, Karluk dönemine ait olduğunu düşündüğümüz, bugüne kadar yayınlanmamış, az tanınan, halkın *Ak Kesene* diye isimlendirdiği yapı hakkında bilgi sunulacaktır.

2. Ak Kesene

Ak Kesene, Jambıl Oblusu’nda, Talas Avdanı’na bağlı Üçaral Avulu ile Akabay Avulu arasında, Akabay Avulu sınırlarındadır. Eski Talas Nehri yatağı üzerinde, ıssız bir alandadır. Çevresinde herhangi bir yerleşim yeri yoktur (Foto.1). Kesene’ye Taraz-Talas yoluyla ulaşılır. Taraz yönünden Üçaral Avulu’nun içinden geçip çölde ilerleyen patikayla 10 km. sonrasında Akabay Avulu’na; kuzey-batı yönünden yine çölde traktör izlerini takip eden 30-35 kilometrelik toprak yolla varılır.

Küllüye içinde üç sıra yatay, bir sıra dikey yerleştirilmiş kerpiçle bina edilmiş Kesene’yi batı, güney ve kuzey yönlerden U şeklinde kuşatan, masif kerpiç duvarlı, ne olduğunu anlaşılamayan yapılar göçmüştür. Sağlam kerpiçlerden

her biri 40x20 cm. boyunda ve 15 cm. kalınlığındadır. Batı yönündeki bugün orijinalliğini kaybetmiş giriş kapısı külliye yapılarına göre daha yüksektir. Sanki döneminde çok küçük bir açıklık halinde iken buraya girip-çıkan insanlar tarafından genişletilip yükseltilmiş gibi görünmektedir. Merdiven ya da basamak yoksa da kapı benzeri açıklıktan üst örtüye tırmanılması sırasında ayak sürtünmesiyle meydana gelmiş merdivenimsi bir kademelenme mevcuttur (foto.2-6).

Yapı yuvarlak, yaklaşık 6.5-7 m. çapındadır. Kerpiç malzemeyle inşa edilmiş, duvar yapısı zamanla bozulduğundan yarı yerine kadar yuvarlak, yukarısı konik şekilli, üst örtüsü konik bir külah biçimindedir: Ortası minare gibi yuvarlak yapılmış, dışarıya doğru genişletilerek büyütülmüştür. Dışarıdan bakıldığında kerpiç dolgu dışı doğru genişleyerek devam eden yapı tekniğine sahipmiş gibi görünmektedir. Kerpiç dolgu yukarıda konik bir külah şeklinde sona ermektedir. Yapının içi kerpiçle dolgulanmış gibidir, konik bir külah halinde biten üst örtünün içi boştur (şek. 2-4).

Yıkılmış üst örtüsü hariç 12 m. yüksekliğindedir. Kaynaklarda 2000 yılında 14 m. yüksekliğinde olduğu belirtilmektedir¹. Bundan yapıyı incelediğimiz 2007 yılında üstten 2 m. aşındığı sonucu ortaya çıkmaktadır. Ziyaret eden herkesin yapının tepesinde gezinmesinden de bu bilgilerin doğru olduğu sonucuna varmak mümkündür (Foto. 6).

Ak Kesene hakkındaki ilk araştırmalara 1896 yılında Kallaur başlamış (1899:73-80), bunu 1945-46'da Rempel, Patseviç ve İshakov'dan oluşan Djambul Tarih ve Eyalet Müzesi ekibinin çalışmaları izlemiştir², 1980'te Kazakistan Restorasyon Projeleri Enstitüsü, 1983'te Yeleuov başkanlığında Kazakistan Devlet Üniversitesi Arkeoloji ekibinin çalışmaları (Alipçeev ve Baybosinov, 1982: n. 476), 2000'de de RK Nipi PMK Tarih ve Kültür Varlıkları Kurumunun ziyareti takip etmiştir.³

Kazak kaynaklarında kare şekilli müstemilat X-XII, *Ak Kesene* ise XVII. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Yeleuov kazısının 1983 yılı raporlarına göre, "yapı çöl içinde inşa edilmiş, temelsiz bir eserdir. Külliye 21x22 m. ölçülerinde kare bir alan üzerine kurulmuştur. Köşeleri dört bir yöne bakmaktadır. Külliye kerpiçten yapılmış 2,5-3 m. yüksekliğinde toprak bir zemin üzerine oturmaktadır. Köşelerde kuleleri mevcuttur. Kulelerden biri Ak kesene adıyla 11 m. çapındaki yapı 14 m. yüksekliğinde ayrı bir yapıdır. Dikey kesitine göre konik şekillidir, içten yukarı doğru yükselen iç kısmını saran merdiven benzeri bir çıkışı vardır. Üst örtüyü oluşturan kemer ve merdiven basamaklarına benzeyen kısımları sağlam vaziyettedir" (Yeleuov ve Proskurin 2002).

Yapının örgüsünde kerpiçler bir sıra dikey, üç sıra yatay yerleştirilerek yapılmıştır. Üç metre kalınlığındaki kale duvarının bir parçası olduğunu düşündüğümüz eserin bir metre eninde rampa şeklinde bir girişi vardır. Kazı esnasında güğüm vb. kaplara ait seramik parçaları bulunmuştur. Kaynaklarda Almatı'da "El Farabi Adındaki Devlet Üniversitesi"nde korunduklarını söyler (Yeleuov ve Proskurin 2002: 280, şek. 2).

3. Değerlendirme

Yapı görünüşü ve plan açısından da Sozak (Türkistan) Aksümbe Köyü'ndeki türbeye (V.-VII. yy.), görünüş açısından da Aral Gölü civarında, Sirderya kenarında yer alan Oğuz Yabgu dönemi (VIII.-XI. yy). munara türbelerine benzer (bk. Deniz, 2009: 261-283, Foto.7-8).

Güney Kazakistan'da, Türkistan'a yaklaşık 200-250 km. uzaklıkta, Ak-sümbe Köyü'nde, çevreye hâkim bir tepe üzerinde, aynı isimle anılan bir kesene mevcuttur. Sürekli esen kuzey rüzgarlarının yarısını aşındırıp yok ettiği türbe yuvarlak planlıdır. Üzeri yıkılmış türbeye güney yönündeki kapı benzeri bir açıklıktan girilir. Açıklık merdivenden çok buraya inip çıkan insanların ayak sürtmesiyle ortaya çıkan basamak şekilli bir kademelemeye benzer.

Bugün Kazakistan'da, Aral Gölü çevresinde Cend şehrinde Selçuk Bek Munarası, Jane-Yangi Kend civarında da Oğuz Yabgu dönemine ait Begim Ana Munarası, Saraman Hoca Munarası ve Uzuntam Munarası adıyla anılan dört türbe vardır: Kızılorda ve Kazalı Müzesi yetkilileri, Selçuk Bey Türbesi dışındaki yapıları VIII.-XI. yüzyıllara tarihlendirir.

Türk Sanatı Tarihinde, İslamiyet öncesi Türk türbe yapıları hakkında bilgimiz azdır. Türk mimarisinde türbe yapıları, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçuklular, Eyyubiler, Memlûklular ve Osmanlı dönemi türbeleriyle geleneğin devam ettiği kabul edilir. Türbe konusundaki yayınların tamamı da bu dönem yapılarına aittir (Türbe mimarisi konusunda bk. Arık 1969: 57-100, Tuncer 1991, 1992, Önkal 1996). Sözü ettiğimiz ise Büyük Selçuklu türbelerinden önce, Orta Asya'da Büyük Selçukluların atası olan Oğuz Yabgu döneminde, VIII-XI. yüzyıllarda inşa edilmiştir. Anılan tarihlerde, Aral Gölü çevresiyle Sirderya sahillerinde, Türkistan'a yaklaşık 50 km. uzaklıkta bulunan Şavran şehri sınırına kadar uzanan alanda, henüz Müslümanlığı kabul etmemiş Oğuz Yabguları hüküm sürmekteydi. Bu toprakların tamamı Cengiz Han istilasına kadar Oğuzların vatanıydı (foto.7-8).

Araştırmalara göre Orta Asya'da, İslamiyet'ten önce, Türklerin ilk mezar yapıları kurgandı: Toprak içine, oda mezar şeklinde, kare veya dikdörtgen planlı inşa edilen kurganların duvarları ağaç kütükleriyle kaplanırdı. Üzeri, ahşap desteklerin taşıdığı, ahşap kirişler üzerine yerleştirilen toprak tabakasıyla örtülürdü. Bunun üzerinde, iri taşların, genellikle yuvarlak veya oval şekilde, yan yana dizilmesiyle oluşturulan bir sınır yer alıyordu. Bazı örneklerde taşlarla üzeri tamamen kapatılıyordu. Önemli kişilere ait kurganların duvar ve zemini keçeyle kaplanıyor veya kumaşla süsleniyordu. Çoğunlukla mumyalanan ceset, sanduka içinde muhafaza ediliyordu. Ölenin hayattayken kullandığı kap, kacak, silah ve at koşum takımları da mezara konuyordu. Kesilen atının baş ve kemikleriyse kurganın bitişiğinde bir çukura gömülüyordu (Aslanapa 1972: 1-5, Diyarbekirli 1972: 100-102, Tabaldiev 1996, Çoruhlu 1999: 47-62, Yazar 1999: 419). Seyahatnamelerden öğrendiğimiz kadarıyla, özellikle Göktürklerden itibaren, kurganla-

rın yanında, “mezarların üzerine inşa edilmiş yapılar” da yapılmaya başlandı. Uyurlar döneminde stupalardan geliştiği kabul edilse de, Anadolu Selçuklu türbelerine benzer şekilde türbeler yapıldı (Taşağıl, 1995: 99, 112, Önkal 1996: 4, Çorhlu 1999: 47-48, Yazar 1999: 419-422)

İslam dünyasında, Hz. Muhammed zamanında, İslam dinin ruhuna aykırı olsa bile, mezar ve türbeye benzer kubbeli yapıların bulunduğu bilinmekle beraber türbe yoktur (Karamağaralı 1992: 1, Önkal 1996: 1-2, Can 1999: 443-54). İlk türbe İslamiyet’in yayılmasından yaklaşık 150 yıl sonra, Abbasiler devrinde ortaya çıkmıştır: Hristiyan annesi tarafından Halife el-Muntasır için yaptırılan ve *Kubbet-üs Süleybiye* adıyla bilinen türbenin, Halife el-Muntasır’ın yaşadığı dönem dikkate alınarak 850 yıllarından kaldığı kabul edilmektedir. Emeviler döneminde, 691 yılında yapılan *Kubbet-üs Sahrâ*’ya benzer şekilde, sekizgen planlı ama tek koridorlu yapının üzeri kubbeyle örtülüdür, bir cenazelik katı mevcuttur. Tuğlaya benzer taşlarla bina edilen yapının kubbe dışındaki bölümleri düz tavanla örtülmüştür (Arık 1969: 57-58).

İslam dünyasında bilinen ikinci türbe Samanoğulları döneminde (849-907), Buhara’da Samanoğlu Emir İsmail için yapılan türbedir: 907 yıllarında inşa edildiği kabul edilen yapı, Kubbet’üs Süleybiye’nin aksine, kare bir plana sahiptir, üzeri kubbeyle örtülüdür (Arık 1969: 58, Tuncer 1986: 13.). Kubbe geçişleri, Karahanlılar ve Büyük Selçuklularda da kullanılacak olan dilimli trompla sağlanmaktadır. Dört yöne açılan sivri kemerli kapıları, özellikle tuğla süslemeleri, dört köşesine yerleştirilen yuvarlak sütunceleriyle dikkat çeker. Planı bugün Sirderya boylarında bulunan Oğuz Yabgu dönemi türbeleriyle, Karahanlı döneminde inşa edilen türbelere benzemektedir.

Büyük Selçuklular zamanında 1006 yılında Horasan’da Gurgan’da inşa edilen *Günbed-i Kabûs* Türk-İslam dünyasında ilk türbe bilinir: Abbasi ve Samanoğulları dönemindekilerden farklı, dıştan dilimli bir gövde ve içten yuvarlak planlı inşa edilmiştir, 51 m. yüksekliğindedir. Cenazenin kubbeden aşağı sarkıtılan bir sanduka içinde saklanması bakımından bu ilginç eseri Arık “mezar kule” diye isimlendirmektedir (1969: 58).

Arık, “Gaznelilerin hükmü altında bulunan Gurgan’da 1006 yılında yapılan Günbed-i Gabûs olan mezar kuleleri ortaya çıkıyor. Bu tür, hem toptan, birkaç bini bulan İslamî mezar yapıları arasında çok az sayıda eserle temsil edilmekte, hem de sınırları Azerbaycan’dan batıya ve İran’dan doğuya yani, Türkistan’a geçmektedir” diyerek, bizim münara türbe diye isimlendirdiğimiz, kendisinin de “mezar kule” dediği bu tür yapıların çıkış noktası olarak İran’da yaşayan Büyük Selçukluları işaret etmekte ve bunların “Horasan ile Azerbaycan arasındaki bölgeye münhasır kaldığını” ifade etmektedir. Benzer yapılar için Rey’de bulunan ve Tuğrul Bey’e ait olduğu söylenen ve 1139-40 yıllarına tarihlenen türbe ile Rezket’teki Anonim türbe (1009-10), Radgan’daki Radgan Nika (1016-1021), Lacim’deki İmamzade Abdullah (1002), Dāmğān’daki Piri Alemdār (1027) ve aynı şehirdeki Çihil Duhterān (1040) türbelerini örnek göstermektedir (Arık 1969: 58,

62). Bunların dışında, benzer türde inşa edilmiş, Horasan'daki Kışmar Künbeti (XIII. yy.), Nahcivan Mümine Hatun Künbeti (1186), yine Azerbaycan'da yapılan Berde Kümbeti (1327) gibi yapılar da bulunmaktadır (1969: 58, 62).

Karşılaştırma örneği olarak ele aldığımız Oğuz Yabgu türbeleri, Büyük Selçukluların atası Oğuz Yabgularının Müslüman olup İran'a gelmelerinden önceki tarihlerde inşa ettikleri, başka bir deyişle, Büyük Selçuklu türbelerinden önceye, VIII-XI. yüzyıllara ait yapılarıdır: Bunlardan sadece Selçuk Bey'e atfedilen türbe, Selçuk Bey'in tahmini ölüm tarihi (1007?) dikkate alınır, Oğuz Yabguların İslamiyet öncesi türbe gelenekleriyle inşa edilmiş bir eserdir. Bundan sonra Selçuk Bey'in torunları Tuğrul ve Çağrı Beyler ordularını toplayıp, Maveraünnehr ve Horasan bölgesine geçeceklerdir. Diğer yandan, munara türbe geleneğinin, iddia edildiği gibi, İran'dan Türkistan'a değil, Selçukluların ortaya çıktıkları, başka bir deyişle, Oğuz Yabgu Devletinin kurulduğu ve yaklaşık 1218-1220 yıllarında, Mogol İstilasası sonlarına kadar hayatlarını devam ettirdikleri Aral Gölü çevresiyle Sirderya kıyılarından İran'a gelmiş olması, daha geç dönemde de bu bölgeden ayrılmayan Oğuzlar tarafından devam ettirilmiş olması gerekir. Bugün Kızılorda Oblusu sınırlarında, Sirderya boylarında, munara diye adlandırılan, XV.-XIX. yüzyıllar arasına tarihlenen çok sayıda türbe bulunmaktadır. Örnekleri arasında, Oğuz Yabguların başkenti Jane-Yangi Kent yakınlarındaki Oraklı Munarası (XV. yy., foto. 9), daha geç dönem için Kızılorda-Josalı arasındaki Teriözen Avulu Munarası, Josalı yakınındaki Munara, Taldıral Avulu Munarası (foto. 10) ve Sağan Avulu Munarası sayılabilir. Bu tür yapılar bugün Güney Kazakistan'da hem türbe hem de mezar geleneği olarak sürmektedir. İlk örnekler gibi, geç dönem örneklerinin büyük bir kısmının da kapı ve penceresi yoktur. Adeta bir kule görünümünde yapılmışlardır. Benzer yapılar günümüzde de inşa edilmektedir.

İran'da Büyük Selçuklu döneminden kalan "kule" türbelerin hemen tamamı, tuğla malzemeli, dıştan yivli gövdeli, içten yuvarlak planlı, mükemmel denilecek olgunlukta yapılarıdır: Büyük Selçuklulara özgü bir plan şeması gibi görünen bu türbe şekillerine karşılık, Aral Gölü çevresiyle Sirderya boylarında tespit ettiğimiz Oğuz Yabgu türbelerinin hepsi kerpiç malzemeli, yuvarlak veya kare planlı, içten kubbe, dıştan konik külah ile örtülüdür. Hiç biri *Gunbed-i Kabûs* kadar yüksek değildir. En fazla 10-15 m. yüksekliğindedir. Kanaatimizce duvarları yaklaşık iki metre kalınlığında olsa da kerpiçten yapıldıklarından o dönem için daha yüksek olmaları teknik açıdan mümkün değildi.

Ak Kesene yapılışı bakımından Oğuz Yabgu dönemine tarihlediğimiz yapılarla sadece malzeme ve yuvarlak planlı oluşu bakımından büyük bir benzerlik göstermektedir. Ancak yığma kerpiçle masif bir şekilde ve içi dolgulu inşa edilmesi bakımından farklı bir teknik ve şekil göstermektedir: Bir minare çekirdeğinin etrafında genişleyen daire şekilli planla munara türbelerden daha ilkel bir karaktere sahiptir. Bu tür türbelerin ilk örneklerinden olduğu hemen dikkati çekmektedir.

Seyahatnamelerdeki bilgilerden Türklerin, özellikle Göktürklerden itibaren, kurganların yanında, “mezarların üzerine inşa edilmiş yapılar” yani türbeler de yaptıkları (Taşağıl, 1995: 99, 112, Önkal 1996: 4, Çoruhlu 1999: 47-48; Yazar 1999: 419-422), Uygurlar dönemindeyse stupalardan da etkilenerek Anadolu Selçuklu türbelerine benzer şekilde türbeler inşa ettikleri (Aslanapa 1972: 10-12), özellikle Hoço’da bulunan kubbeli yapılardan etkilenmesi nedeniyle de türbe yapısının bu çağda, eski Türk mezarlarından farklı geliştiği kabul edilmektedir.

Bildiğimiz bugünkü stupaların içi boştur, yuvarlak gövde bir ya da birkaç odadan meydana gelmektedir. Kızılorda bölgesindeki Kızıl Kum Çölü içinde, Karakalpaky (Özbekistan) sınırında bulunan Balandı Kalesi yanında inşa edilen bir stupa mevcuttur. Kazak arkeologlar Balandı-II diye isimlendirmekte ve “ibadethane” olduğunu söylemektedirler. MÖ 4-2 yüzyıllara, Saka dönemine tarihlendirilmektedir. Biz de kerpiç duvarlarında Türk damgaları yer aldığı için Kangılı Boylar veya Göktürk dönemine ait olduğunu tahmin ediyoruz. Yuvarlak planlı ve iç içe odalardan oluşan yapının içi boştur. Ancak anılan tarihlerdeki stupaların, IX-X. yüzyıllarda Karluk toprağı olan Balkaş Gölü ve İli Nehri (Kazakistan) çevresinde gördüğümüz stupa örneğindeki gibi tek mekanlı, kare şekilli odalardan meydana gelen binalar halinde inşa edilmiş örnekleri de mevcuttur. Erken örneklerinin içi dolu yapılmış olabileceği düşünülebilir.

Konumuz olan Ak Kesene içi dolu bir yapıdır: Erken tarihlerde Türbelerin içinin dolu olup olmadığını bilmiyoruz. Kazakistan’da tespit ettiğimiz kurganlardan hareketle (Deniz 2009a: 526-542), Miladi yılların başlangıcından, belki de İslamiyet’in Orta Asya’da yaygınlaşmaya başladığı IX.-X. yüzyıllardan itibaren, munara türbelerdeki gibi, türbelerin içinin boşaltıldığını, hatta Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçuklularındaki gibi Kâbe yönüne bir de mihrap eklenerek, içinde ibadet edilen mekanlar haline dönüştürülmüş olabileceklerini düşünüyoruz.

İslamiyet’te türbe kutsal bir yapıdır. Ancak cenazelik katının sembolik mezarın bulunduğu ana mekanda, başka bir deyişle gezilen mekanın altında kaldığı düşünülürse, cenaze üzerinde gezinmek İslamiyet öncesinin “ata ruhu” ve İslamiyet inancına aykırıdır. Ata-baba’nın cenazesi üzerinde dolaşmak, İlkçağ Ön Asya toplumları hariç, herhalde hiçbir toplumda mazur görülemeyecek bir davranıştır. Aynı şekilde İslamiyet’in ruhuna da aykırıdır. Munara türbelerle, İran ve Anadolu’daki Selçuklu dönemi türbelerinde cenazenin kubbeyle külâh arasında (çift cidar) olduğu, zamanla cenazelik katı yapısının moda haline geldiği bir düşünce olarak benimsenirse, Orta Asya’da Göktürkler, Karluklar, Türgişler ve Oğuzlar zamanında Türbelerin, Ak Kesene’deki gibi, içinin dolu olduğu; içine girilemediği, sadece dışarıdan ziyaret edilen bir yapı olduğu, içinin boşaltıldığı zamanlarda da cenazenin kubbe-külâh örtü) arasına konulduğu bir düşünce olarak ileri sürülebilir.

Bazı hadislerde kabirlerin üzerine oturulmaması ve onlara doğru namaz kılınmaması istenmiş, bundan dolayı İslam bilginlerinin çoğunluğu bunu mekruh görmüştür.⁴ Cenaze ve kabire saygı gösterilmesinde İslamiyet'ten önceki geleneklerin etkisinden de bahsedilebilir. İslamiyet'ten sonra da (muhtemelen cenazeyi çiğnememek için) ceset cenazelik katından alınıp çift kubbe arasına konulmuş ve bu gelenek Anadolu'ya kadar gelmiştir. Anadolu'da, Aksaray'da Ervah Mezarlığı'nda bulunan ve 1930-35 yıllarında yıktırılarak tuğlaları haphışane inşasında kullanılan anonim türbeyle (Arik 1969: 58), Bekar Köyü'nde bulunan Bekar Sultan Türbesi (XII. yy. başları), Orta Asya ve İran (Büyük Selçuklu) geleneğini devam ettiren, iki iyi örnektir. Ancak XII. yüzyıldan itibaren cenazelik katı yapma geleneği başlamış, moda halinde her türbede kullanılmış, cenazenin iki kubbe arasına konulması geleneği sona ermiş, XIV. yüzyıldan sonra ortadan kalkmıştır (Arik 1969: 58).

Bugün Kazakistan topraklarında bulunan munara türbelerle günümüzde inşa edilen türbelerin çoğunluğunda kapı açıklığı yoktur. Özellikle Begim Ana Munarasındaki gibi kubbe eteğinde, kapiya benzeyen küçük bir açıklık vardır. Muhtemelen cenazenin kokuşmaması için hava bacası olarak bırakılan bu açıklığın zaman içinde kapı haline dönüştürülmüş olabileceğini düşünmekteyiz. Olanlarda da kapı oldukça dardır. Günümüzde inşa edilen yeni türbelerde de, tıpkı Anadolu Selçuklu türbelerindeki cenazelik katı girişi gibi, kapı ya örülmüş vaziyettedir ya da bir insanın sürünerek içeriye giremeyeceği kadar küçük ve dardır.

Orta Asya Türk Mimarisinde çadır, kurgan ve *ooolar* plan şekli bakımından birbirleriyle yakın bir benzerlik göstermektedir: Kurgan, toprak altına oda şeklinde açılmış bir mezar yapısıdır. *Ooolar* yine toprak altına açılmış mezarlardır ve üzerleri türbeye benzer şekilde toprak ve bitki dallarının münavebeli yerleştirilmesiyle örtülüdür. Çadırın şekli de aynı biçimde yuvarlaktır. Çadıra benzeyen türbelerin bazılarındaysa kerpiç malzemeye kumaş perde özelliği verilmiş süslemeler yer alabilir. Kazakistan topraklarında bu türden çok sayıda örnek vardır.

Kazakistan'da, VI-XIII. yy. arasında, Oğuz Yabgu Devleti'nin yaşadığı Aral Gölü çevresiyle Sirderya boylarında VIII-XI. yüzyılda yapılan, içlerinde Büyük Selçuklu devletinin temellerini atan Selçuk Bey'in Cend'de yer alan türbesi de dahil, bugüne gelebilen munara türbelerin tamamı yuvarlak planlıdır (Deniz 2006: 179-217, Deniz 2009b: 261-283.). Yine Astana civarında yeni keşfedilen ve kazısı yapılan Bozok boylarına ait yerleşim yerindeki yapılarda da yuvarlak planlar dikkati çekmektedir (Abdımanov 2008). Ortaasya Türk Mimarisinde yuvarlak plan şeklinin tercih edilmesinde kurgan ya da *oooların* planının etkili olduğunu düşünüyoruz: Nitekim Kazakistan'da Kızılorda yakınlarında, Kızılkum Çölü içinde, Karakalpakyaya sınırına yakın bir yerde bulunan, MÖ VI.-IV. yüzyıllara ait Tagışken Kümbetleri ile Anadolu'daki Mama Hatun Türbesi'nin (Tercan-Erzincan) kurganlarla olan benzerliği de pek çok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Ancak Anadolu'da, XII. yüzyıldan itibaren, İran'a yerleşen Büyük Selçukluların yaptığı çokgen gövdeli ve piramidal külah-

lı türbelerin etkisi daha çok belirgindir. Yine de Anadolu'da, az da olsa, Mama Hatun Türbesi (XIII. yy. başları), Kayseri Sırçalı Kümbet (XIII. yy.) gibi yuvarlak planlı türbeler de yapılmıştır.

Gerek Taşgözen'de bulunan kubbeli mezar anıtları, gerekse Anadolu'daki Mama Hatun Türbesi arasındaki benzerlik, çadır türündeki türbe yapılarının Ortaasya'dan Anadolu'ya taşınmış, bugüne değin bilinen en iyi örneğidir (Aslanapa 1997: 160-161, Çoruhlu 1999: 53, Çam 1999: 66). Mama Hatun Türbesi inşa geleneği Anadolu'da belki tek bir yapı örneğiyle sınırlı kalmıştır, ancak Kazakistan'da yeni inşa edilen türbelerde hala yaşamaya devam etmektedir. En güzel örneği, 1996-97 yıllarında, eski türbesi yıkılarak yeniden yapılan, Çimkent Oblusu'na bağlı Baydibek Avuldanı'ndaki Domalak Ana Kesenesi'dir.

Bugünkü Kazakistan topraklarında Hunlar, Sakalar, Kangılı Boylar, Göktürkler, Kimekler, Kıpçaklar, Oğuzlar, Türkişler, Karluklar ve Karahanlılar hüküm sürmüşlerdir. Tüm bu Türk devletlerinde kurgan yapılmıştır. Kazakistan'daki Türk Sanatında kurgan yapımı İslamiyet'in yayıldığı X. yy. başlarına değin sürmüştür. Göktürkler ve İslamiyet'le birlikte Karahanlılarda da kurgan içine ölenin atının kemiklerinin konulması, mezar üstüne de balbal dikme geleneği ortadan kalkmıştır. Ancak yuvarlak yapı geleneği tüm Orta Asya'da bugüne değin korumuştur. Ortaçağda kerpiçten ev (durgun ev) veya türbe hep yuvarlak planlıdır. İlkçağdan günümüze kadar süregelen yuvarlak mimari geleneği, uygulamadaki zorluğuna rağmen, en sevilen mimari tip olmuştur.

Orta Asya Türk Sanatında *oboolara* benzeyen yuvarlak türbeler önce toprak ve bitki dallarından; alternatif şekilde dizilmesiyle, "saz-balçık"tan (kil-çamur), daha sonra kerpiç ve tuğladan inşa edilmiş, Büyük Selçukluların vatanı İran'da tuğladan, Anadolu Selçuklularının yaşadığı Anadolu'da taştan yapılmıştır. Geniş coğrafyada plan ve inşa malzemesi bakımından farklılıklara bürünmüşse de türbenin içi, Ak Zaman içinde içinin boşaltıldığını, cenazenin yapıyı örten kubbe üzerine alındığını düşünüyoruz. Güney Kazakistan'da Aral gölü civarında bulunan ve Kazak uzmanlar tarafından VIII-XI. yüzyıla tarihlenen Uzuntam Munarasi buna örnektir (Deniz 2009b: 261-283, foto. 8).

Bugün meskun olmayan Ak Kesene, Göktürkler, Oğuzlar, Türkişler ve Karluklar'ın yaşadığı bir bölgede bulunmaktadır. Çevresindeki yapılardan bir külliye halinde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Yerel kaynaklarda zamanında bugün kurumuş bir nehir yatağı üzerinde, büyük bir yerleşim alanında bulunduğu kabul edilmektedir.⁵ Konuştuğumuz çevrede halkı da bunu doğrulamaktadır.

Kaynaklarda yapının etrafındaki müstemilatı X.-XII. yüzyıllara, kendisi ise XVII. yüzyıla tarihlenmektedir (Yeleuov ve Proskurin 2002: 280): Mantıken düşündüğümüzde müstemilat bir ana yapı için inşa edilir, ana bina olmadan yapılmaz. Günümüzdeki Türbe ve ziyaret yerlerine de aynı mantık hâkimdir. Önce bir türbe yapılmakta zamanla etrafında müstemilat

gelişmektedir. Burada da önce türbe yapılmış, bu kutsal yapının etrafına sonradan müstemilat eklenmiş olmalıdır. Eğer müstemilat X.-XII. Yüzyıllardansa türbenin daha önceki bir tarihe ait olması gerekir. Türbe kerpiçten yapıldığı için temelsiz gibi görünebilir. Temel zamanla erimiş, hatta toprakla kaynaşmış da olabilir. Yuvarlak planlı ve içinin dolu olması nedeniyle; Hazar, Oğuz ve Karluk dönemi yapılarının yuvarlak yapıldığı (bk. Koestler 1984: 14-17) düşünülürse, bulunduğu tarihi çevre özelliklerine de dayanarak, türbenin MS V.-VI. yüzyıllarda yapıldığını söylenebilir.

4. Sonuç

Türkiye’de, bugüne kadar yapılan Türk türbe mimarisi ile ilgili araştırmalarda, ilk Türk türbelerin Göktürler döneminde yapılmaya başlandığı, Çin seyahatnamelerine dayanılarak verilen bilgilerden anlaşılmağa beraber, günümüze kadar gelen herhangi bir örnek bilinmemektedir. Ancak, bunu şimdilik bilinen bir sonuç olarak kabul etmek gerekir (Taşağıl 1995: 99, 112, Önkal 1996: 4, Çoruhlu 1999: 47-48). Uygurlar döneminde de, Hoço’daki üzeri kubbeyle örtülü türbeye benzer yapıların varlığına dayanarak türbelerin stupalardan geliştiği kabul edilse bile, Anadolu Selçuklu türbelerine benzer şekilde türbeler yapıldığı da bilinmektedir. Fakat bu yapılar hakkında da “türbe mimarisinin ilk örnekleri varsayılabilirliğinden” öte bilgi mevcut değildir (Aslanapa 1972 10-12). Bugüne kadar, bildiğimiz en erken tarihli örnek, biz Selçuk Bey Türbesini tanıtıncaya kadar, Büyük Selçuklular zamanında, Gurgan’da, kitabesine göre, kim olduğu bilinmeyen Vaşingir isimli birisi için 1006 yılında yapılan Gunbed-i Gabûs kabul edilmekteydi (Tuncer 1986: 13). Ancak Selçuk Bey’in Türbesi 960 veya 1000 yıllarına aittir ve Gunbed-i Gabûs’dan daha önce yapılmıştır.

Ak Kesene Güney Kazakistan’da, Göktürkler, Oğuzlar ve Oğuzların atası olan Türğiş ve Karluklar’ın yaşadığı bir bölgede bulunmaktadır. Kerpiç malzemeye masif yığma duvar tekniğiyle inşa edilmiştir. Yuvarlak planlı yapılışı bakımından Oğuz Yabgu dönemi türbeleri ve mimari yapılarına benzemektedir. Benzer gelenek Hazarlar’da da vardır (Koestler 1984: 14-17.). Ancak, yığma kerpiçle masif bir şekilde ve içi dolgulu inşa edilmesi bakımından farklı bir teknik ve şekil arz etmektedir: Bir minare çekirdeğinin etrafında genişleyen daire şekilli planıyla Munara türbelerden çok daha primitif bir karakter göstermektedir. *Oboo* ile Ak Kesene karşılaştırıldığında da Ak Kesene’yi *Oboo*’lardaki basit inşa tekniğinin zamanla kerpiç mimariye dönüşmüş bir biçimi olarak da görmek mümkündür.

Ak Kesene halk arasında türbe sayılmaktadır, ancak bildiğimiz türbe mimarisinden farklı bir şekilde inşa edilmiştir; içi doludur. Kazakistan’da yaklaşık 1000 km. mesafede kendisine benzeyen bilinen tek yapı Aksümbe Kesenesi’dir. Bu yapıları ve *ooboolara* bakarak İslamiyet öncesi Türklerin inşa ettikleri türbelerin içlerinin dolu olduğu, daha İslamiyetten evvel içlerinin boşaltıldığı söylenebilir. Cenazelik içinde olsa bile cenazenin ayakaltında kalması ataya saygıya ve İslam felsefesine ters düştiğünden cenaze kubbeyle külah arasına alınmış olmalıdır. Ancak Türklerin İran, Anadolu ve Azerbaycan’a göçü,

Cengiz Han'ın Ortaasya'yı istilası gibi olaylar sonrasındaki kültür değişimleri neticesinde türbelerin bugünkü şeklini aldığı, Ak Kesene'nin MŞ V.-VI. yüzyıllarda, bu topraklarda yaşayan Göktürkler, Türgişler, Oğuzlar veya Karluklar tarafından inşa edildiği söyleyebiliriz.

Açıklamalar

- ¹ Svod *Pamyatnikov İstorii i Kulturi Respubliki Kazahstan Jambul'skoy Oblasti*, Ministerstvo Obrazovaniya i Nauki Respubliki Kazahstan Institutu Arheologii im. A. H. Margulana Institut İstorii i Etnologii im. Ç.Ç. Velihanova, Almatı. 2002. 280.
- ² *Arheologičeskaya Karta Kazahstana*, Alma-Ata, 1960, N.3420.
- ³ Svod *Pamyatnikov İstorii i Kulturi Respubliki Kazahstan Jambul'skoy Oblasti*, p. 280; *Nekotoryye İtogi İsledovaniy Ak-Kesene*, Tezisi Konferensii Molodih Uçenih Alma-Altinskoy Oblasti, Provedenoy na Baze KazGU, Posvyyaşennoy 40-letiyu Pobedi Sovetskogo Naroda v Velikoy Oteçestvennoy Voynе, Alma-Ata, 1985: 42.
- ⁴ Örn. "Sizden birinizin elbisesini ve derisini yakan bir kor üstüne oturması, kabir üzerine oturmasından daha hayırlıdır" (Müslim, Cenâiz, 33), "Kabirlerin üzerine oturmayınız; onlara doğru namaz da kılmayınız" (Müslim, Cenâiz, 33; Tirmizî, 57)
- ⁵ "Taraz: Mınyıldıktar Jane Örkenitter Suhbatı", *Taraz Kalası'nın 2000 Jıldıǵına Armanalasın Halkaralık Gımi-Teoriyalk Konferaniyasının Materyalari* (26-27 Kırküyek, 2002). Taraz, 2000: 92-99.

Kaynaklar

- Abdımanov, S. A. ve V. Bozok (2008). *Panorama Srednevekovı Kulturi Evrazii*. Materyalı Mejdunarodnogo Semınara 29-30 İyulya 2004 G. Iskustuvo Abroznovonia i Nauki Respubliki Kazahstan. Evrazijskii Nauçionnıh Universitet İmeni L.N.Gumileva. Naoçni-İssledobatelıskı Institut Arheologii İmeni K. A. Akışev. Astana.
- Alıpçeev, S. ve S. Baybosınov (1982). *Svod Pamyatnikov İstorii i Kulturi Djam-bul'skoy Oblasti*. 1982: N. 476.
- Arık, M. Oluş (1969). "Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri". *Anadolu XI*: 57-100.
- Aslanapa, Oktay (1972). *Türk Sanatı I. Başlangıcından Büyük Selçukluların Sonuna Kadar*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Baybosunov, K. (1969.). *Jambul Onurındaǵı Tas Müsünder*. Almatı: Oner.
- Baypakov K. M. (1998). *Srednevekovie Goroda Kazahstana na Velikom Şelkovom Putı*. Almatı.
- Baypakov, K. M. ve G. A. Ternovaya (2004). *Reznaya Glina Jetisu*. Almatı
- Baypakov, K. M. ve K. Baybosunov (2001). *Ulu Jıbek Jolu Jane Taraz*. Taraz.
- Can, Yılmaz (1999). "İslamın İlk Yıllarında Mezar, Mezarlıklar ve İslam Şehri". *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu. 18-20 Aralık 1998*. İstanbul: Mezarlıklar Vakfı. 443-54.
- Chavannes, Edouard. (2007). *Çin Kaynaklarına Göre Batı Türkleri*. İstanbul: Selenge Yay.
- Çoruhlu, Yaşar (1999). "Kurgan ve Çadır (Yurt)'dan Kümbet ve Türbeye Geçiş". *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu. 18-20 Aralık 1998*. İstanbul: Mezarlıklar Vakfı. 47-62.

- Deniz, Bekir (2006). "Büyük Selçuklu Devletinin Kurulduğu Şehir: Cend". *Tarih'in İçinden. Doğumunun 65. yılında Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a Armağan*. Ed. A. Erdoğan. İstanbul: IQ Kültür Sanat. 179-217.
- , (2009a). "Bedbahtdala'da (Güney Kazakistan) Bazı Kurganlar". *III. Uluslar arası Türkoloji Kongresi*. 18-20 Mayıs 2009. Türkistan. 526-542.
- , (2009b). "Sırderya (Kazakistan) Boylarında Oğuz Yabgu Dönemine Ait Bazı "Munara" Türbeler". *VI. Türk Kültürü Kongresi*, 21-26 Kasım 2005. Ankara: AKM Yay. 261-283.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (1972). *Hun Sanatı*. İstanbul: MEB.
- Dosimbayeva, Ayman (2002). *Merke Sacres Space Of The Zhetysu Turks*. Taraz: Senim.
- Elukenova, G. Ş. (1999). *Oçerk İstorii, Srednevekovoi Skulpturi Kazahistana*. Almatı: Gılım.
- Ermolenko, L. N. (2004). *Serednevekovi Kamenni İzvayanni Kazahstaniski Stenni*. Novosibirsk.
- Grigoryev, F. P. ve B. A. Volçkov (2000). "Köhne Taraz'ın Tarih ve Arkeoleojisi". *Taraz Kalasınının 2000 Jıldığına Arnanalagan Halkaralık Gılmi-Teoriyalk Konferaniyasının Materyaldarı*. 26-27 Kırküyek. 2002 Jılı. Taraz. 92-99.
- Kallaur, V. A. (1899). *Drevnosti v Nizovyah r. Talas/PTKLA (1898 gg.)*. Prot.No.2 ot 13.03.1899 g. Taşkent. Priloj. 73-80.
- Karamağaralı, Beyhan (1992). *Ahlat Mezar Taşları*. Ankara: KB Yay.
- Koestler, Arthur (1984). *Onüçüncü Kabile*. İstanbul: Say.
- Müslim, Ebu'l-Huseyin b. el-Haccac (1992). *Sahihu Muslim*. İstanbul: Çağrı.
- Önkal, Hakkı (1996). *Anadolu Selçuklu Türbeleri*. Ankara: AKM Yay.
- Şalekenov, V. ve N. O. Aldabergenov (2006). *Ortaçağda Aktöbe*. Ankara: TTK Yay.
- Tabaldiev, Kubatbek Şakieviç (1996). *Kurganı Crednevekovih Koçevih Plemyon Tyan-Şanya*. Bişkek.
- Taşgıl, Ahmet (1995). *Gök-Türkler*. Ankara: TTK Yay.
- Tirmizi, Ebu Musa Muhammed b. İsa b. Sevre (1992). *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı.
- Tuncer, Orhan Cezmi (1986). *Anadolu Kümbetleri 1. Selçuklu Dönemi*. Ankara: Güven Matbaası.
- , (1991). *Anadolu Kümbetleri 2. Beylikler ve Osmanlı Dönemi*. Ankara: Sevinç Matbaası.
- , (1992). *Anadolu Kümbetleri 3. Beylikler ve Osmanlı Dönemi*. Ankara: Adalet Matbaacılık ve Ticaret Ltd. Şt.
- Yazar, Turgay (1999). "Çadır-Bark-Türbe". *Geçmişten Günümüze Mezarlık Kültürü ve İnsan Hayatına Etkileri Sempozyumu*. 18-20 Aralık 1998. İstanbul: Mezarlıklar Vakfı. 419.
- Yeleuov, M. E. ve A. N. Proskurin (2002). "Ukrepleniye Akkesene". *Svod Pamyatnikov İstorii i Kulturi Respubliki Kazahstan Cambulskoy Oblastı*. Mınısterstvo Obrazovaniya i Naukı Respubliki Kazahstan İstitutu Arheologii im. A. H. Margulana İstitutu İstorıı ı Etnologii im. Ç. Ç. Velihanova. Almatı. 280.

Fotoğraflar ve Şekiller

Foto. 1: Ak Kesene, kuzeydoğudan görünüşü, 2006.

Foto. 2: Ak Kesene, doğu yönünden görünüşü, 2006.

Foto. 3: Ak Kesene, doğu yönünden görünüşü, ayrıntı, 2006.

Foto. 4: Ak Kesene, üst örtü (içten görünüş), bugünkü hali, ayrıntı, 2006.

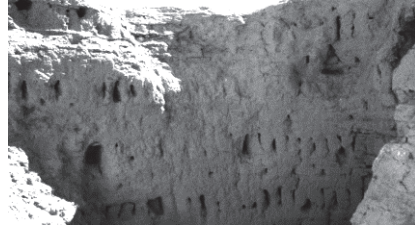

Foto. 5: Ak Kesene, içten görünüş, ayrıntı, 2006.

Foto. 6: Ak Kesene, güney yönünden görünüşü, ayrıntı, 2006.

Foto. 7: Begim Ana Mınarası, 2004.

Foto. 8: Uzun Tam Mınarası, 2004.

Foto. 9: Oraklı Mınarası, 2004.

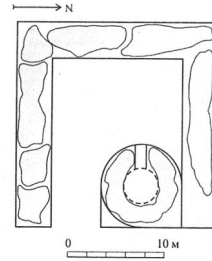
Foto. 10: Sagan Avulu Mınarası, 2004.

Şekil 1: Orta Çağ'da Taraz ve çevresi ile Kırgız Ala Tavlanının yer aldığı alanın – üstte- temsili resmi ve Miñ Bulak Vadisi'nin -altta- şematik çizimi (Grigoryev ve Volçkov'dan)

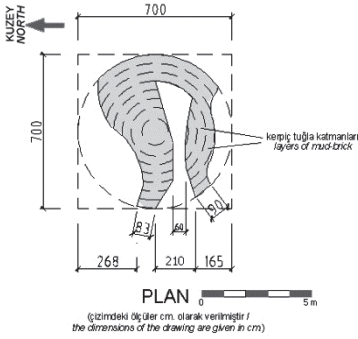

Şekil 2: Ak Kesene, plan (Grigoryev ve Volçkov'dan)

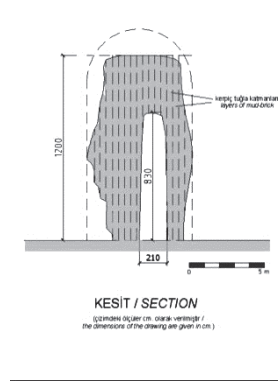

719. Укрепление Аккесене. План

Şekil 3: Ak Kesene, bugünkü hali (röleve:)

Şekil 4: Ak Kesene, kesit (röleve:)

Ak Kesene: An Insufficiently-Known Structure in the Çu Basin

Bekir Deniz*

Abstract

In the Çu Basin of Kazakhstan, in a region which has become a desert, there is a structure which is publicly known as *Ak Kesene* (White Tomb). The building, which does not carry any inscriptions, is constructed by using mud-brick. There has been insufficient academic research concerning this structure. In terms of its material, building technique and plan, it carries the characteristics of the tomb (*türbe*) architecture in the Turkish period. This study will analyze the structure in comparison with the Central Asian and Anatolian-Turkish tombs and will reveal its place and significance within the tomb (*türbe*) architecture of the Turkish period.

Keywords

Kesene, *türbe*, tomb, Kazakhstan, Çu Basin, Mud-brick, Tomb (*türbe*) architecture of the Turkish peirod

* Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Letters, Department of the History of Art - Antalya / Turkey
bekrdenz@gmail.com

Ак кесене: комплекс в бассейне Чу

Бекир Дениз*

Аннотация

В бассейне реки Чу в Казахстане, который сегодня превратился в пустынную местность, находится комплекс, известный среди народа как Ак кесене. Комплекс и мавзолей, именем которого назван комплекс возведен из кирпича. На комплексе и мавзолее отсутствуют какие-либо надписи. Мавзолей имеет круглую планировку, характерную раннетюркским строениям. Помещения комплекса в U-образной форме охватывают мавзолей и находятся в полуразрушенном состоянии. До сих пор недостаточно исследованный комплекс с точки зрения использованных строительных материалов, строительной технологии и планировки несет в себе особенности архитектуры тюркских мавзолеев доисламского периода. В этой статье Ак кесене рассмотрено в сравнении с мавзолеями Центральной Азии, государства Великих Сельджуков, Ирана, Анатолии сельджукского периода, а также показано место и важность Ак кесене в архитектуре мавзолеев тюркского периода.

Ключевые слова

кесене, мавзолей, Казахстан, бассейн Чу, кирпич, be, архитектура мавзолеев тюркского периода

* Проф. док. университет Акдениз, факультет литературы, кафедра истории искусства – Анталя/Турция
bekrdenz@gmail.com